

DOI: 10.26565/2227-1864-2021-89-02
УДК 821.161.2'053–21Українка.09

**Деякі спостереження щодо етнічно-обрядових елементів як засобу
національної ідентифікації персонажів драматичної поеми
Лесі Українки «Бояриня»**

Лариса Захарівна Мороз

доктор філологічних наук, професор,

провідний науковий співробітник відділу класичної української літератури,

Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України

(вул. Михайла Грушевського, 4, Київ-1, 01001, Україна);

e-mail: moroz_larysa@ukr.net; https://orcid.org/0000-0003-3492-1425

У пропонованій статті аналізується відома драматична поема Лесі Українки «Бояриня» в дотепер, на жаль, маловивченому аспекті: зіставлення ментальних особливостей українців і росіян, сформованих різними історичними умовами існування й розвитку в діях XVII – XIX століть. Мета й завдання статті: послуговуючись історичними матеріалами, зіставити ментальні первні українців і московитів, визначити особливості міжстанових взаємин у соціальній вертикалі. Обраний напрям дослідження уможливує переконливе розкриття специфіки національного життя, обумовленої історичними обставинами формування й розвитку нації, її ментальними особливостями, забезпечує об'єктивне вивчення міжнаціональних взаємин, дозволяє створити підґрунтя для фундаментального зіставлення історичної й художньої площин твору.

Насамперед ідеться про традиції, обряди, пов'язані з самоусвідомленням національної ідентичності, про важливість релігійного складника в національному менталітеті. Також порівнюються політичні, соціально-економічні, ідеологічні засади життя двох народів, доводиться, що кардинальна різниця між ними закладена в інакшості, неподібності поглядів на фундаментальні основи вибудовування соціуму, можливості самореалізації в суспільстві, в якому поважають особистість, з одного боку, а з другого, за принципом ієрархізації, абсолютизації залежності всередині соціальної вертикалі й усіх – від верхньої влади – царату. Ідеться про опозицію демократії й монархії, яскраво втілену Лесею Українкою в творі.

Окремий аспект вивчення – свідчення іноземних дипломатів, мандрівників про особливості функціонування державних інститутів, побуту московитів означеного часу, що дозволило зробити висновок про художню достовірність зображеної мисткинею в «Боярині» Московії. Акцентовано художні засоби, прийоми, за допомогою яких виписана епоха в творі, образи: контраст, мовлення, нюансування настроєвої гами, колористика тощо.

Ключові слова: Леся Українка, менталітет, нація, віра, мораль, звичаї, обряди, побут

У багатьох дослідженнях, присвячених драматургії Лесі Українки, які з'явилися в останні десятиліття, міститься й аналіз драматичної поеми «Бояриня». Публікуються статті й спеціально про цей твір. Глибокими й оригінальними є роботи О. Горленко, О. Дем'янюк, О. Забужко, В. Калашник, С. Кочерги, Л. Масенко, О. Садовнікової, І. Сипченко, О. Юрчук та інших.

Саме цим (тобто прагненням уникнути повторів і додати своє власне слово) зумовлене обмеження пропонованої праці до «деяких спостережень».

Леся Українка, за слушним зауваженням М. Жулинського, усвідомлювала «свою місію – місію культурного націоналіста», яка полягає у зусиллях щодо звільнення людини «від рабського почуття, рабського стану» [4, с. 13].

У сім'ї, де вона народжена, були поєднані народолюбність батька – П. А. Косача (урядовця – мирового посередника, «предводителя дворянства») й матері – Олени Пчілки (Ольги

Драгоманової – спадкоємиці давнього роду з козацької старшини).

Батьки закладали етичні, з одного боку, й естетичні, з другого, основи світогляду доньки: гуманність, справедливість і краса, творчість – її орієнтири в житті. Свобода (і не лише для себе) як ідеал і бездоганий художній смак.

У характери багатьох своїх персонажів, їхні наміри та прагнення Леся Українка закладатиме ознаки різних граней свого ідеалу.

Серед досліджень, у яких ширше чи стисліше аналізується драматична поема Лесі Українки «Бояриня», авторці цих рядків імпонує стаття О. Горленко «Зміст і естетика національної ідеї в драмі Лесі Українки "Бояриня" та повісті М. Костомарова "Чернігівка"» [3, с. 364-376]. І не лише тим, що доречно наведено слова М. Драй-Хмари щодо дешифрування «поєми» Лесі Українки, «коли дивитися на неї як на твір алегоричний, що таїть у собі приховані риси сучасного життя». І також слова дослідниці про вияв суті особистості поетеси «... в центральній постаті драми»: «Оксана – еманція мудрості й краси, ніжності й сили, кришталевої моралі», тут «в такій гармонійній сув'язі» мисткинею подано «довершений

національний тип» [3, с. 367]. Наголосивши на потребі «спеціального дослідження» в цьому ракурсі, авторка розгортає зіставлення обраних для аналізу творів, у його межах доречно подаючи влучно визначені нею штрихи, художні деталі.

Деякі з них надаються до ширшого розгляду – таку спробу буде зроблено тут. Цим же обумовлено мету й завдання статті: послуговуючись історичними матеріалами – свідченнями іноземних дипломатів, мандрівників, – зіставити ментальні первні українців і московитів, визначити особливості міжстанових взаємин у соціальній вертикалі.

«Героїням обох творів притаманна огида до аморальності й духовного убожества московитів: воно для них бридке, несприйнятливие, як і московське вбрання й московський ”поцелуйный обряд“» [3, с. 372].

Варто навести цитати з тексту «Боярині»:

«Та ще дівочий той шарахан/неначе б форемніший./а що жіночий./то такий бахматий/та довгий-довгий./мов попівська ряса!/Аж сумно, як се я його надіну?/ Ото й на голову такий підситок/надіти треба?/Зап’ясти обличчя?» [6, с. 202], – каже Оксана й додає: «... коли б я не спротивилася часом Степанові в такій одежі» [6, с. 203].

Поглибить наше розуміння ситуації зіставлення з думками об’єктивних спостерігачів.

Французький журналіст маркіз де Кюстін у книзі «Росія в 1839 році» писав: «Мені, як і раніше, час від часу траплялися доволі гарні селянки, але я не втомлююся засмучуватись через потворний фасон їхніх суконь. Це безглузде вбрання не дає уявлення про властиве росіянам почуття витонченості. Воно зіпсувало б, мені здається, найдосконалішу красу» [5, с. 386]. Тут висловлено щире співчуття до тих людей, які, попри свої художні смаки й, можливо, гарну вроду, мусять підкорюватися потворній системі, втрачаючи свою індивідуальність. Це співчуття змушує його навіть описати (через деталі, зрозумілі його співвітчизникам) той жахливий фасон: «Уявіть собі подобу пеньюара без пояса, безформний мішок замість сукні, зібраний просто під пахвами. Я думаю, це єдині жінки у світі, яким спало на думку зробити талію над грудьми, а не під ними...» [5, с. 386].

Українському читачеві – сучасникові Лесі Українки (та й нашому, хто цікавиться етнографією) багато сказала б щедра пропозиція Оксани чоловічовій сестрі Ганні:

«Хотіла б, може, що з моїх уборів?/Бери, що хочеш. Дам тобі й намісто,/ще й коси у дрібушки заплету,/вберу тебе неначе гетьманівну» [6, с. 207].

Але Ганна та її мати вже доволі давно перебувають у Московії (яка лише у XVIII столітті стала називатися Росією), обізнані з

тамтешніми звичаями і звичками, тож Ганна відповідає («смутно» – красномовна авторська ремарка): «Та ні, сього матуся не дозволять...» [6, с. 207].

Щодо аморальності, у нотатках іноземців, які опинилися у Московії, надто багато свідчень про те, що, по суті, безправними є представники різних станів суспільства. 70-ми роками XVII століття (час дії, нагадаймо, драми «Бояриня») датовано записи дипломата Я. Рейтенфельса, курляндського дворянина Речі Посполитої: «Так само сильно підкоряються вони й почуттю страху, що завжди притаманне їм унаслідок суворого закону про покору, хоча вони зовні виказують деяку гордовитість <...> Не кажу вже про їхню схильність до пияцтва і хтивість» [5, с. 271]. Або: «Скромність, прикраса будь-якого віку, мало властива росіянам, точніше, їм вона невідома. Ввічливого і витонченого ставлення у них нема: вони навіть не вважають непристойним говорити грубо <...> і робити будь-що, ще більш мерзенне, під час урочистих зборів» [5, с. 281].

Такі чи подібні до таких свідчення (передовсім сучасників персонажів твору) передають нам підтекст слів Степана: «Ти винесеш їм на тарелі меду, –/матуся прилаштує там, як треба, – /уклонишся, боярин поцілує/тебе в уста...» [6, с. 211] – і рішучої, навіть переляканої відмови Оксани.

Та в Степана – свої аргументи, не емоційні вже, а зумовлені життєвим досвідом, знанням обстановки: «Бо ти не знаєш,/які тут люди мстиві.../За зневагу/старий боярин візьме, як не вийдеш,/а він же думний дяк, він має силу – <...>/він оклепає нас перед царем,/а там уже готово ”слово й діло“» [6, с. 211-212].

Певною мірою пояснюють таку жорстокість старого боярина спостереження Адама Олеарія – німецького посла, який у своєму «Описі подорожі Гольштинського посольства в Московію та Персію» 1667 року вималював своєрідну піраміду у суспільстві московитів: «Як усі піддані високого і низького звання називаються і повинні вважатися царськими «холопами», тобто рабами і кріпаками, так само й вельможі та знатні люди мають своїх рабів, кріпосних робітників і селян» [5, с. 225]. Мало не буквальним підтвердженням цих спостережень є слова Степана – ”боярина“: «Ось ти млієш/з огиди, що тебе якийсь там дід/торкне губами,/а як я повинен/«холопом Стюпокою» себе взивати/та руки цілувати, як невільник,/то се нічого?» [6, с. 212].

З другого боку, Я. Рейтенфельс у цитованому вище «Казанні про Московію» відзначав як «не обмежену жодними законами» та «самоправну» владу московського царя. І описував наслідки чи, точніше, вияви тієї системи, зокрема: «... князям і боярам московським наказано постійно перебувати в палаці, а членів найвпливовіших сімей зазвичай розлучають або відправляють у віддалені регіони під виглядом надання їм честі...» [5, с. 273]. Широку погляду дипломат продемонстрував порівнянням:

«У поляків все спрямовано на свободу знати, у Московії ж, в цілому, все перебуває в жалюгідному рабському підпорядкуванні». І він далі: «Деякі вищі посади, що колись мали хоч якусь подобу свободи, або зовсім скасовані царями, або ж влада й могутність їхні настільки обмежені, що навіть самі бояри, які іменувалися правителями держави, нині ледь-ледь можуть вважатися рівними простим радникам. <...> Кожному, хто пише про них, доводиться зізнаватися у своїх сумнівах: це нелюдність народу створила жорстокість володарів чи ж народ став настільки жорстоким і нелюдним через жорстокість своїх володарів?» [5, с. 273-275].

О. Забужко, переконливо проаналізувавши драматичну поему Лесі Українки «з точки зору лицарського кодексу честі», дійшла висновку: «"Боярина" – не "маленька п'єса про зраду", куди більшою мірою вона – про **неможливість лицарства в умовах несвободи**» [1, с. 366]. Щоправда, піддала сумніву включення твору до шкільних програм – із тієї, мовляв, причини, що це «... драма важлива <...> але важлива, смію стверджувати, не тим, що вона українська і, відповідно, "антимосковська"...» [1, с. 373]. Урвавши цитату, мушу запитати: чому ж? хіба не про московську тиранію і принесену нею неволю (що підтверджують свідчення очевидців-іноземців) написано твір? Продовжу цитату: «... а тим, що *єдина* з цілого доробку письменниці здатна забезпечити сучасному інтелігентові "плебейської нації", вихованому вже поспіль на "козаках-мужиках", *прямий* ключ до нашої затраченої європейської культурної ідентичності» [1, с. 373]. Чому тут потрібне протиставлення, а не об'єднання поглядів? І навіщо недооцінювати інтелектуальні можливості школярів?

Утім, можливо, *нині* О. Забужко написала б інакше, адже на наступній сторінці чітко сформульовано тезу «про *крах лицарського ідеалу в умовах православної монархії*» [1, с. 374].

Доволі широку гаму емоцій – від чи надії, чи безнадії до сумної іронії, – а водночас і певну історичну інформацію (ніби поетеса побачила те все за допомогою «машини часу») про тодішні звичаї у царському палаці демонструє діалог Степана з таємним гостем – козаком з України:

«Гість

Що ж, пане-брате, то нема надії/полегкості дістати від царя?

Степан

О, ні, чому ж, я спробую. От згодом/в царя я буду на малій бесіді./Як буде він під чаркою, то, може,/я догоджу йому, він часом любить/пісень «черкаських» слухати, та жартів,/та всяких теревенів, не без того,/що й тропака звелить потанцювати» [6, с. 216].

Майже пряме (хоча йдеться про іншого царя) підтвердження наведеного (неймовірно!) подав у «Записках данського посла» 1711–1712 років Юст Юль, який був послом у Московії. Кілька фрагментів варто зацитувати. «Зазвичай від Різдва і до Водохреща цар зі шляхетними своїми сановниками, офіцерами, боярами, дяками, блазнями, конюхами та слугами роз'їжджає по Москві та "славить" у найважливіших осіб, тобто співає різні пісні, спочатку духовні, а потім блазнювати та застільні. <...> Цього року цар і його почт славили і в князя Меншикова, де в усіх приміщеннях були відкриті діжки з пивом і горілкою, тому кожен міг пити скільки завгодно. Ніхто себе і не змусив просити: всі напилися як свині» [5, с. 303].

Зрозуміло, що тут йдеться про царя Петра I. Але у художньому творі Леся Українка, слідом за Т. Шевченком, веде мову про *царський менталітет*, який зароджувався значно раніше, а з плином часу не ушляхетнювався, лише розвивав сваволу (іще й до ХХ ст., принаймні до сталінської доби включно). Т. Шевченко за **таке** отримав, як відомо, солдатчину. Та данському послові ніщо не загрожує. Тож погляньмо на подальші його роз'яснення: «Як мені розповідали, "слава" бере початок від звичаю давньогрецької церкви збиратися разом на Різдва і, віддаючись веселощам, співати "Слава вишньому Богу" на згадку про те, як народженню Христа раділи пастухи в полі. Звичай цей перейшов до російської та інших грецьких церков, але згодом перетворився, як і більшість божественних звичаїв і обрядів, на суєтний і блюзнірський спів духовних і застільних пісень упереміш, на гульбу, пияцтво і оргії...» [5, с. 304]. Слідом за короткою інформацією про те, що «Шинки всі тримає цар і отримує з них прибуток», триває розповідь про становище осіб офіційних, і не лише за царя-самодура (а в тій країні інших царів і не було): «Для іноземного посланця в Росії (саме таким і є Степан у "Боярині" – Л. М.) пиятики становлять велике лихо: якщо він бере у них участь, то губить своє здоров'я; якщо ж відмовляється, то стає неугодним царю. І це я не кажу вже про те, що така його відмова шкідливо позначається на питаннях службових – справах його короля, частину яких доводиться вершити на таких зібраннях» [5, с. 312].

Про це каже і Степан, змушений відвідувати ті «беседи», що тривають до ранку. На запитання Оксани «Було там весело?» – відповідає: «Ей, де там в ката!/По ширості бояться слово мовить./П'ють, п'ють, поки нап'ються, потім звада...» [6, с. 222].

Що ж до його «супліки – надій жодних...» [6, с. 222].

Чи не найсильніше та найзгубніше діє ця дикунська влада на людей усіх соціальних рівнів у сфері духовно-ідеологічній.

До багаторічної історії наших дискусій щодо поглядів Лесі Українки на віру і церкву драма

«Бояриня» вносить ясність буквально кількома рядками:

«Оксана

...гріха десь не бояться: в церкві Божій,/ замість молитися, [6, с. 200] людей все гудять,/ а ще й виносяться так благочестям/поперед нас...

Мати

Так скрізь воно по світі:/що сторона – то звичай, а що город –/то й норів, кажуть люди. Дивно їм/на наше вбрання...» [6, с. 200].

Мовиться, здавалося б, лише про так званих простих людей. Та зрозуміло, що їхні настрої, їхнє, зрештою, світосприймання залежать від панівної ідеології, – а її формують «нагорі».

А от які дії «згори» спостеріг вищезгаданий Я. Рейтенфельс: «... не дозволяють своїм підданам <...> займатися науками і мистецтвами заради розумового розвитку і морального удосконалення. На додаток до цього всім забороняється сперечатися про віру або звертатися з промовами до народу в церкві. Отже, священники тримають в Московії народ у вірі, що цар нічого не робить поза волею Божою, і що той, хто до кінця життя свого кориться наказам царя, неодмінно буде угодний Богу» [5, с. 273].

До ще більш невтішних висновків прийшов французький астроном і мандрівник Жан-Шапп Д'Отрош – автор книги «Подорож до Сибіру за наказом короля у 1761 р.»: «Пересічні люди в Росії – фанатики грецької релігії. <...> Вони вважають, що виконують всі свої релігійні зобов'язання, коли дотримуються зовнішніх ритуалів і особливо постів. В іншому вони віддають себе розпусті, всім вадам і гріхам. Моральність рідше трапляється серед росіян, ніж серед сусідніх поганських народів. Думки росіян про християнство настільки екстраординарні, що ця релігія, сама по собі створена для щастя і суспільного порядку, ніби робить росіян ще злішими» [5, с. 338].

Обрана для побудови сюжету специфічна колізія не давала драматургині можливості широко розгорнути зображення й описи становища жінки, з усіма свободами та обмеженнями, в українському суспільстві. Тому тут вони здійснюються, сказати б, штрихово – в окремих зіставленнях-протиставленнях щодо побуту й звичаїв московитів. Їх більш чи менш детально розглянуто дослідниками. Звернімо пильнішу увагу на один із найвиразніших (і мало розглядуваних) моментів.

«Оксана

Чого ж ви сидите? Пішли б укупі/кудись на вигон або в гай над річку/та заспівали б. Я, бувало, дома/годинки в хаті не просиджу святом.

Ганна

Бо в тебе дома! Там же не Москва./Такого тут ізроду не чували, – співати по гаях!..

Оксана

То ти й не знаєш,/як на Вкраїні в нас гуляє челядь?» [6, с. 205-206].

У цих дівочих звичаях виявляються не тільки соціальна традиція, щойно згадана, а й ментальні особливості українців: відчуття нерозривності зв'язку з природою рідного краю. А також «... значення "композиційних цілостей краєвиду" для витворення естетичної настанови», на що стосовно «старинних греків і новітніх італійців», за словами О. Кульчицького, «звертав увагу Тен» [2, с. 61]. (Щоправда, у цій розвідці О. Кульчицький без жодних аргументів заперечує подібний вплив природи на психотип українців, із чим погоджуватися неможливо; втім, ця проблема потребує спеціального дослідження.)

Щодо психологічних настанов та розваг мешканців Московії XVII ст. в зазначеному аспекті, то залишається вдовольнитися тим, що читаємо у «Казанні...» Я. Рейтенфельса: «Вони значно менше, ніж ми, переймаються духовними розвагами і тілесними вправами. Хороводи у них водять надзвичайно рідко, тільки селяни на весіллях, і вкрай негарно, хтивими рухами тіла. Вправлінням у верховій їзді та стрільбі з лука вони займаються дуже наполегливо, тому що це часто їм потрібно. Найбільше ж вони відпочивають у благородній бездіяльності за грою або в розбійників, або в шашки. За цією грою, яка колись була вельми поширена не лише у персів та інших азійських народів, а й в ісландців та шведів, нині проводять майже весь час і старці, і діти на всіх вулицях і площах Москви» [5, с. 281-282]. Помітно, що про дозвілля жінок немає жодного слова. Зрештою, природною є й відсутність згадок про них в інформації: «...молодь з простолоду влаштує бої навкулачки та боротьбу...» [5, с. 282].

Леся Українка глибоко збагнула сутність московської імперії, її художня фантазія витворила образи та ідеї, вірогідні у XVIII ст., що їх доволі точно й переконливе підтвердження знаходимо у свідченнях очевидців-іноземців, саме тому об'єктивних, що автори їх мешкали віддалено.

І не йдеться про ідеалізацію українського життя, в якому, як знаємо з нашої ж класики, бувало різне. Йдеться про ідеал письменниці, який вона передає через свою героїню (Оксана різко відрізняється від усіх персонажів твору). Про пекуче почуття сорому, яке вона висловила у листі до М. Косача (що іще не так давно не допускався до ширших публікацій, а нині нагадати його корисно) 25 лютого 1891 р. з Відня: «... мені видається, що на руках і на шиї у мене видно червоні сліди, що понатирали кайдани та ярмо неволі. І всі бачать ті сліди, і мені сором за себе перед вільним народом. Бачиш, у мене руки в кайданах, але серце й думка вільні, може, вільніші, ніж у сих людей, тим-то мені так гірко, і тяжко, і сором» [7, с. 118].

Такий напрям дослідження написаних на історичній основі творів мисткині й інших письменників є перспективним, оскільки уможливило переконливе розкриття специфіки національного життя, обумовленої історичними обставинами формування й розвитку нації, її

ментальними особливостями, забезпечує об'єктивне вивчення міжнаціональних взаємин у політичній, ідеологічній, соціальній,

культурно-мистецькій сферах, що, своєю чергою, дозволяє створити підґрунтя для фундаментального зіставлення історичної й художньої площин твору.

Список літератури

1. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ: Факт, 2007. 640 с.
2. Кульчицький О. Світовідчуження українця // Українська душа. Київ: Фенікс, 1992. 128 с.
3. Леся Українка і сучасність. Збірник наукових праць. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2007. Т. 4, кн. 1. 555 с.
4. Овчаренко Е. Місія культурного націоналіста // Слово Просвіти. 2021. 4–10 березня. Ч. 9.
5. Палій О. Збагнути Росію. Свідчення очевидців. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2020. 400 с.
6. Українка Л. Бояриня // Повне академічне зібрання творів: у 14 томах / ред. кол.: В. Агеєва, Ю. Громик, О. Забужко, І. Констанкевич, М. Моклиця, С. Романов. Луцьк, 2021. Т. 3: Драматичні твори (1909-1911). С. 185-241.
7. Українка Л. Лист до М. П. Косача від 25 лютого 1891 року // Повне академічне зібрання творів: у 14 томах / ред. колегія: В. Агеєва, Ю. Громик, О. Забужко, І. Констанкевич, М. Моклиця, С. Романов; ред. тому: С. Кочерга. Луцьк, 2021. Т. 11: Листи (1876-1896). С. 118.

References

1. Zabuzhko O. Notre Dame d'Ukraine: Ukrayinka v konflikti mifologij. Ky'viv: Fakt, 2007. 640 s.
2. Kul'chy'cz'ky'j O. Svitovidchuvannya ukrayincyа // Ukrayins`ka dushа. Ky'viv: Feniks, 1992. 128 s.
3. Lesya Ukrayinka i suchasnist'. Zbirny`k naukovy`x prac`. Lucz`k: RVV «Vezha» Voly`ns`kogo nacional`nogo univerty`tetu im. Lesi Ukrayinky`, 2007. T. 4, kn. 1. 555 s.
4. Ovcharenko E. Misiya kul`turnogo nacionalista // Slovo Prosvity`. 2021. 4–10 bereznya. Ch. 9.
5. Palij O. Zbagnuty` Rosiyu. Svidchennya ochevy`dciv. Ky'viv: A-BA-BA-GA-LA-MA-GA, 2020. 400 s.
6. Ukrayinka L. Boyary`nya // Povne akademychne zibrannya tvoriv: u 14 tomah / red. kol.: V. Ageyeva, Yu. Gromy`k, O. Zabuzhko, I. Konstankevych, M. Mokly`cya, S. Romanov. Lucz`k, 2021. T. 3: Dramaty`chni tvory` (1909-1911). S. 185-241.
7. Ukrayinka L. Ly`st do M. P. Kosacha vid 25 lyutogo 1891 roku // Povne akademychne zibrannya tvoriv: u 14 tomah / red. kolegiya: V. Ageyeva, Yu. Gromy`k, O. Zabuzhko, I. Konstankevych, M. Mokly`cya, S. Romanov; red. tomu: S. Kocherга. Lucz`k, 2021. T. 11: Ly`sty` (1876-1896). S. 118.

Мороз Лариса Захаровна, доктор філологічних наук, професор, ведучий наукий співробітник відділу класическої української літератури, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (ул. М. Грушевського, 4, Київ-1, 01001, Україна); e-mail: moroz_larysa@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-3492-1425>

Некоторые наблюдения над этническо-обрядовыми элементами как средства национальной идентификации персонажей драматической поэмы Леси Украинки «Боярыня»

В предлагаемой статье анализируется известная драматическая поэма Леси Украинки «Боярыня» в до сих пор, к сожалению, малоизученном аспекте: сопоставление ментальных особенностей украинцев и россиян, сформированными разными условиями существования и развития в диахронии XVII – XIX веков. Цель статьи: используя исторические материалы, сопоставить ментальные первоосновы украинцев и москвитов, определить особенности взаимоотношений в социальной вертикали. Выбранное направление исследования позволяет убедительно раскрыть специфику национальной жизни, обеспечивает объективное изучение межнациональных взаимоотношений, позволяет создать основу для фундаментального сопоставления исторической и художественной плоскостей произведения.

Прежде всего речь идет о традициях, обрядах, связанных с осознанием национальной идентичности, о важности религиозной составляющей в национальном менталитете. Также сравниваются политические, социально-экономические, идеологические основы жизни двух народов, доказывається, что кардинальная разница между ними заложена в неодинаковости взглядов на фундаментальные основы построения социума, возможности самореализации в обществе, в котором уважают личность, с одной стороны, а с другой, по принципу иерархизации, абсолютизации зависимости внутри социальной вертикали и всех – от верховной власти – царизма. Имеется ввиду оппозиция демократии и монархии, ярко воплощенная Лесей Украинкой в произведении.

Отдельный аспект изучения – свидетельства иностранных дипломатов, путешественников об особенностях функционирования государственных институтов, быта москвитов обозначенного времени, что позволило сделать вывод о художественной достоверности изображенной писательницей в «Боярыне» Московии. Выделены художественные приемы, способы, при помощи которых выписана эпоха в произведении, образы: контраст, речь, нюансирование эмоциональной, цветовой гаммы.

Ключевые слова: Леся Українка, менталитет, нація, вера, мораль, обряди, быт

Larysa Moroz, Leading Researcher of Ukrainian Literature History Department, Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine (4 Grushevsky Str., Kyiv, 01001, Ukraine); e-mail: moroz_larysa@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-3492-1425>

Some observations on ethnic-ritual elements as a means of national identification of characters in Lesya Ukrainka's dramatic poem *Boyarynya (The Noblewoman)*.

This article analyzes Lesya Ukrainka's well-known dramatic poem *Boyarynya* in an aspect still, unfortunately, little-studied: a comparison of the mental characteristics of Ukrainians and Russians, formed by different conditions of existence and development in the diachrony of the 17th–19th centuries. The purpose of the article: using historical materials, to compare the mental first Ukrainians and Muscovites, to determine the features of interstate relations in the social vertical.

First of all, we are talking about the traditions, rituals associated with the awareness of national identity, the importance of the religious component in the national mentality. The political, socio-economic, ideological foundations of the two peoples' lives are also compared, it is proved that the cardinal difference between them lies in the difference of views on the fundamental foundations of organizing the society, the possibility of self-realization in a society where the individual is respected, on the one hand, and on the other, according to the principle of hierarchization, the absolutization of submission within the social vertical and the submission of all and everything to the supreme power tsarism. This refers to the opposition of democracy and monarchy Lesia Ukrainka vividly embodied in her work.

A separate aspect of the study is the information from foreign diplomats and travelers about the state institutions, the life of the Muscovites at the time, which prove the artistic reliability of the Muscovy depicted by the writer in *Boyarynya*. The artistic techniques and the ways to write out the era in the poem, the images (contrast, speech, nuances of the emotional, color scale) are highlighted in the paper.

Key words: Lesya Ukrainka, mentality, nation, faith, morality, rituals, everyday life

Стаття надійшла до редколегії 02.09.2021